

GRADAČKI GLAGOLJSKI GRAFIT

Vicko KAPITANOVIĆ, Makarska

U zbirci Franjevačkog samostana na Visovcu čuva se zanimljiv glagoljski natpis, upisan oštrim predmetom na omanjem komadu kamena. Pronašao ga je gradački crkvinar Ivan Vidović p. Bože uz župnu crkvu Marijina porođenja, u sjeveroistočnom dijelu gradačkog groblja, desetak kilometara sjeveroistočno od Drniša, na mjestu gdje je rimsku nekropolu sa sarkofazima zamijenila starohrvatska crkva i groblje. Petnaestak kilometara istočnije uzdizala se, u XIV. stoljeću, iznad potoka Vrbe i druge rimske nekropole, utvrda Brečevo koja je pripadala moćnim hrvatskim plemićima Nelipićima.

Pronađeni se natpis čuvao u župnoj kući u Gracu. Fra Ivan Buljević ga je, u dogovoru s župnikom fra Antom Brčićem, donio u Split gdje smo ga zaštitili od ratnog uništenja. Za vrijeme domovinskog rata čuvao se skupa s arhivskim spisima Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja u Splitu, a potom je pohranjen u zbirci Franjevačkog samostana na Visovcu kojemu je kroz prošlost pripadala gradačka župa. Grafit je, do sada, jedini poznati natpis na području jugozapadno od Dinare u trokutu Trogir, Plastovo, odnosno Dubravice,¹ Knin.

PRECRT:

The image shows a photograph of a stone inscription in Glagolitic script. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be in a different script or a mix of scripts, possibly indicating a specific dialect or a particular use of the Glagolitic alphabet. The characters are dark and stand out against the lighter stone background.

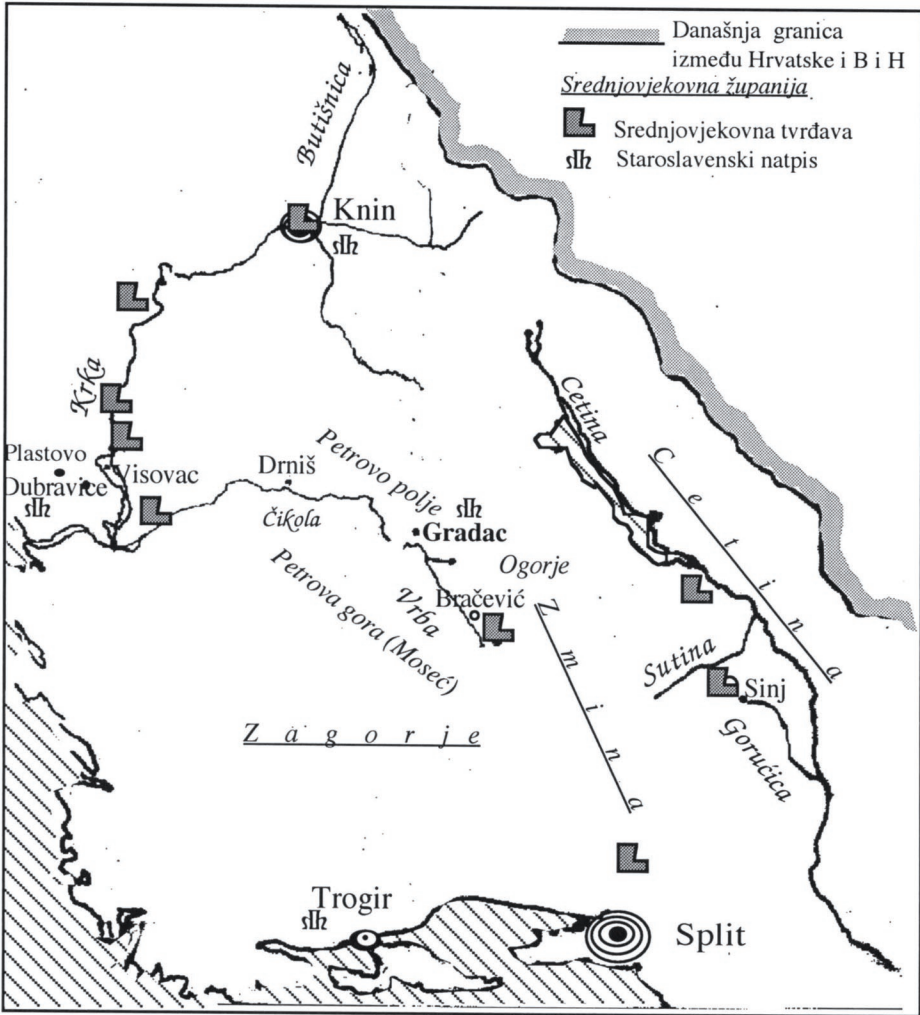
¹ Dubravice se ne navode kao nalazište glagoljskog natpisa jer se zapravo radi o jednom jedinom glagoljskom slovu (brojka 20) s kojim je skupa s arapskim i bosaničkim brojkama datirana godina izgradnje, ili možda obnove crkve.

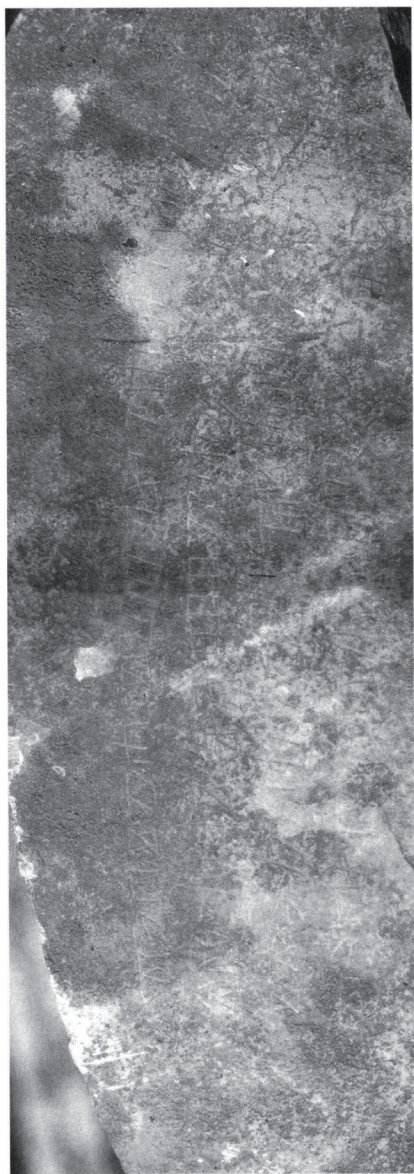
PRIJEPIS RAČUNALNOM GLAGOLJICOM:

ЋЗ ПУЃѢКЪ СМѢКЪПЪ ЂѢКЪСЪКЪМЪСЪКЪ
ЊЪПЪСЪМЪСЪКЪ МЪЃЪКЪСЪ ПЪЗЪ МЪЗЪЃЪПЪ
ЃЪЃЪ МЪКЪЃЪСЪ СЪСЪМЪКЪСЪ МЪКЪ МЪЗЪ
ЃЪЗЪПЪСЪЃЪЃЪ МЪКЪ МЪЗЪЗЪЃЪЃЪСЪКЪ
МЪСЪСЪСЪКЪ

PRIJEPIS LATINICOM:

Se pisa Ivanъ Radavčičъ
Človiče vsaki ne vesel-
i se da si hitar da ve-
seli se da te je sriča
dobra

GRADAČKI GLAGOLJSKI GRAFIT – druga pol. XII. ili prva pol. XIII. st.

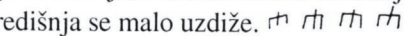
Natpis je na kamenu nepravilnog oblika. Najviša visina 16,5, širina 43 i debljina 6 cm. Donji je dio kamena odbijen. Prema zadebljanju kamena može se pretpostaviti da je njegov odlomljeni dio bio manji od sačuvanog i da nije sadržavao nikakav drugi tekst. Veličina natpisnog polja je 9 x 23 cm.

Natpis je neko vrijeme bio na pogazu, a onda je, vjerojatno nedugo nakon što je napisan, prispio pod zemlju i nije bio izložen atmosferskim nepogodama, pa je vrlo dobro sačuvan. Tek su na desnoj strani neka slova nešto slabije vidljiva i izlizana od hodanja. To su, u prvom retku slova *da* u riječi *Radavčić*, u drugom retku slovo *e* u riječi *Vesel-*, na kraju trećeg retka slovo *d* u riječi *da*. Slovo *i* u riječi *srića* također je izlizano ali je ono bilo jače urezano tako da je i danas dobro vidljivo.

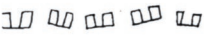
Već na prvi pogled natpis skladnošću uglatih oblika odaje uncijalne i kurzivne oblike slova s vrlo zanimljivim značajkama od kojih neke upućuju na starije uzorke. Pisan je slobodno bez vodilica pa su neka slova podignuta ili spuštена.

Natpis sadrži 18 različitih slovnih znakova od kojih su neki arhaična oblika. Slova su pisana dosta široko i međusobno razmaknuto, bez kratica, što također upućuje na ranije razdoblje.

ZNAČAJKE SLOVA

A širinom upućuje na starije razdoblje, s krakovima u dvolinijskom prostoru. Bočne su crte spuštene, a središnja se malo uzdiže.

B je pisano u bloku.

V Oba oka imaju pravokutan oblik s ravnom spojnicom.

D se pojavljuje u dvama oblicima. Premda su oba pisana kurzivno, u nekima je oblik izrazito kurzivan, s uzdignutom spojnicom a u drugima gotovo uncijalan. Oka su različitih visina, a takva se pojavljuju nakon XII. st. Odgovaraju osobinama slova u *Ljubljanskom homilijaru* i *Vrbničkom I. brevijaru*.

E s jednom vodoravnom poprečnom crtom koja ne presijeca okomitu zaobljenu crtu. Oblik je karakterističan za starije razdoblje no seže i do XV. st.

I ima oblik dvaju trokuta oblikovanih sa zajedničkom dijagonalom koja se u pisanju pojavljuje od XII. st. Slova su nejednaka omjera. Na početku trećeg retka slovo je maleno i osmerično, dok se trokutići u drugima djelomično pre-

klapaju i široka su oblika. \mathfrak{z} \mathfrak{z} \mathfrak{z} \mathfrak{z} .

K \mathfrak{k} je uncijalno, bez crtice odnosno točke ispod koljena koje se gube u XII. stoljeću. No, taj subskript nema ni *Bašćanska ploča*. Odgovara donekle humskomu grafitu.

L kurzivno s petljom koja se uzdiže iznad gornje linije. \mathfrak{l} \mathfrak{l}

N ima trokutasto oko s desne strane haste i dvije bočne crte na lijevoj strani koje se redovito u XIII. stoljeću gube. Prvo slovo **N** ima kvačicu na gornjoj bočnoj crti poput *Assemanijeva evanđelistara*. \mathfrak{n} \mathfrak{n}

O se sastoji od dvaju trokutića, koji se dodiruju ravnom vanjskom linijom. Blizinom oka podsjeća na *Ljubljanski homilijar*. \mathfrak{o} \mathfrak{o}

P je uglato starijeg tipa, s kratkom glavnom osi, odnosno hastom, i s krupnim pravokutnim okom. \mathfrak{p}

R je uncijalno. \mathfrak{r} \mathfrak{r}

S pokazuje individualne crte. Ima nepravilno trokutasto ili pomalo zaobljeno tijelo s ravnim klobukom. Ponekad s raširenim okrajcima plašta. Drugo ima otvorenu lijevu stranu plašta dok plašt desnom pomalo zaobljenom stranom dodiruje tijelo. Na trećem obje strane plašta dodiruju tijelo. Ostaje međutim uvijek ravni klobuk što grafit povezuje sa spomenicima XII. st., jer je klobuk u sljedećem stoljeću zaobljen. \mathfrak{s} \mathfrak{s} \mathfrak{s} \mathfrak{s} \mathfrak{s} \mathfrak{s} \mathfrak{s} \mathfrak{s}

T ima pravokutne stupače. Prvo je nešto veće dok je drugo kurzivno i manje. Oba su vezana uz gornju liniju retka, što je uz malen oblik značajka starijeg razdoblja pisanja, dok u uncijali ispunja čitavi redak. \mathfrak{t} \mathfrak{t} \mathfrak{t}

H je starijeg tipa. Grančica s petljom ide iz sredine haste. Odgovara *Bečkim listićima* i još više *Ljubljanskomuhomilijaru* iz XIII. st. \mathfrak{h}

Ć ima podnožje zaobljeno, što je najvjerojatnije učinak kurzivnosti. \mathfrak{c} \mathfrak{c}

Č po obliku, slovo \mathfrak{c} \mathfrak{c} , čini se, pripada oblikovnom razdoblju hrvatske uglaste glagoljice u njezinu razvijenijem stupnju. Ipak treba dodati da se od takvih oblika razlikuje time što je na ostalim natpisima donji dio slova u obliku stupača dok je na gradačkom natpisu trokutić. Krak na desnom boku je ravan i nije lomljen, pa bi i to moglo upućivati na ranije oblikovno razdoblje.

Poluvokal jery \mathfrak{r} ima oblik slova **T** i pisan je u gornjem dijelu retka. Takav način, koji se pojavljuje u *Bečkim listićima*, karakterističan je za XII. stoljeće dok se u sljedećem stoljeću produljuje na čitavu visinu retka, premda se katkada zadržava i manji oblik sve do XV. stoljeća.

Uzevši sveukupne oznake možda bi se grafit mogao datirati drugom polovicom XII. ili prvom polovicom XIII. st. kada je uporaba glagoljice u Hrvatskoj bila proširena, crkveno ustrojstvo doživljavalo preobrazbu, a pojedine velikaške obitelji započinjale svoj uspon i međusobno natjecanje. Bilo je to vrijeme čestih manjih i dvaju velikih sukoba na području Hrvatske (bizantski i tatarski pohod), kad je i sam ugarski kralj Bela IV. u bijegu prema Jadranu prošao tim krajem, te je zaista vrijedilo biti hitar, no još je važnije bilo imati dobru sreću, kao što je istaknuto na natpisu, i izbjeći zlu kob.

S a ž e t a k

Autor donosi precrt i transkripciju kratkog glagoljskog zapisa, na neobrađenom komadu kamena (visine 16,5, širine 43 i debljine 6 cm; natpisno polje 9 x 23 cm.), koji je pronašao u gradačkom groblju, desetak kilometara sjeveroistočno od Drniša, crkvinar Ivan Vidović. Natpis opominje svakog čovjeka da se ne veseli zbog toga što je hitar nego zbog toga što ga prati sreća. Na temelju paleografske analize natpis pokazuje neke grafijske srodnosti s *Bečkim listićima*, *Ljubljanskim homilijarom*, *Vrbničkim I. brevijarom*, *Humskim grafitom* i *Humačkom pločom* te se može datirati drugom polovicom XII. ili prvom polovicom XIII. stoljeća, kad je u Hrvatskoj bila raširena uporaba glagoljice. U isto su se vrijeme u Hrvatskoj često zbivali mali lokalni oružani sukobi, a dva puta i veliki vojni pohodi (Bizant, Tatari). Čak je pred Tatarima i sam ugarski kralj Bela IV. morao bježati prema Jadranu, neposredno uz mjesto gdje je pronađen natpis, te je zbog toga bilo vrlo važno ne samo biti hitar nego i imati dobru sreću kako je istaknuto na natpisu.

S u m m a r y

GLAGOLITIC GRAFFITO FROM GRADAC

The author presents a copy and the transcription of a short Glagolitic inscription on an unfinished rough piece of stone 16,5 x 43 x 6 cm, with the inscription field size 9 x 23 cm. Sacristan Ivan Vidović found the stone fragment in the Gradac cemetery, ten kilometres to the north-east from Drniš. The inscription is a warning to someone not to be merry because of celerity but because of the fortune that accompanies him. On the basis of paleographic analysis the inscription shows some graphic similarities with *the Vienna Fragment*, *the Ljubljana Homiliar*, *the First Vrbnik Breviary*, *the Hum Graffito*, and *the Humac Plate*. It can be from the second half of the 12th, or the first half of the 13th century when the Glagolitic script was widely used in Croatia. In that time a few local armed conflicts and two military aggressions (Byzantium, Tatars) took place. Even the Hungarian king Bela IV had to flee to the Adriatic Coast, close to the place where the inscription was found. Therefore it was important not only to be swift, but also to have a good luck as the inscription emphasised.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 24. travnja 1997.

Autor: Vicko Kapitanović

Franjevačka teologija, Makarska